

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DIŞ TİCARET STRATEJİSİNDE NORMATİF GÜÇ KULLANIMI*

Özge BOZKAYA **

Ali KINCAL ***

Öz

Avrupa Birliği (AB) dış eylemlerinde barış, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı ilkelerini, küresel ticaret politikası ile iç içe geçmiş normatif bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu anlamda Birlik, üçüncü ülkelerle yürüttüğü ticari iş birliklerini normatif değerlere uyumlu hale getiren kapsamlı bir strateji izlemektedir. Birliğin normatif gücünün uluslararası alanda yayılması konusunda kullandığı en önemli politika alanlarından biri ticarettir. Yıllar içinde dönüşüm geçiren ticaret stratejisi normatif yaklaşıma paralel bir şekilde, AB kuralları, normları ve ilkeleri ile bütünlük kazanmıştır. Ticaret anlaşmaları, sürdürülebilir kalkınma programları ve bu kapsamda yürütülen finansman mekanizmaları, Birliğin normatif gücünün değerlendirilmesi için önemli örnekler sunmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, Birliğin dış eylemleri arasında sınıflandırılan dış ticaret politikasına normatif bir yaklaşımı nasıl entegre ettiği analiz edilmekte ve söz konusu kapsamda geliştirdiği ticaret anlaşması ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı değerlendirilmektedir. AB'nin, ticaret politikası bağlamında ortaya koyduğu normatif değerlerle bütünleşen pratikler uygulayıp/uygulamadığı değerlendirmenin merkezi sorusunu teşkil etmektedir. Buna göre çalışma, normatif değerleri ile öne çıkan AB'nin ticaret politikası söz konusu olduğunda maddi çıkarlarını önceliklendirebildiği ve değerlerin teşvikini ise görece olarak arka planda tutabildiği tezini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, küresel ticaret politikası, normatif güç, Herkes İçin Ticaret Stratejisi, sürdürülebilir kalkınma.*

* Bu makale, 7-8 Şubat 2020 tarihinde gerçekleştirilen “Avrupayı Tartışmak: Dünü, Bugünü ve Yarını” konulu Marmara Avrupa Çalışmaları Konferansı'nda (MCES-2020) tebliğ olarak sunulmuştur.

** Araştırma Görevlisi, Yaşar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: ozge.bozkaya@yasar.edu.tr.

*** Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, e-posta: kincal.ali@gmail.com.

THE USE OF NORMATIVE POWER IN THE EUROPEAN UNION'S EXTERNAL TRADE STRATEGY

Abstract

The European Union (EU) created a normative approach of external action in which global trade policy and the principles such as peace, freedom, democracy, rule of law, and respect for human rights are interwoven. In this respect, the Union executes a comprehensive strategy that brings its commercial cooperation with third countries into compliance with normative values. Trade is one of the most important policy areas by which the EU expands its normative power throughout the world. The transforming trade strategy, in line with the normative approach, merged with the EU's rules, norms and principles. Trade agreements, sustainable development schemes, and the finance mechanisms the Union operates to fund such schemes, present important cases by which to analyze the Union's normative power. To this end, how the Union integrated a normative approach in its trade policy that is now classified as external action and on trade agreements and sustainable development in this context are evaluated. Whether the EU actually executes the trade policy practices merged with the normative values constitutes the central question of the paper. This study asserts that when it comes to trade policy, the EU can prioritize material interests, relatively making the promotion of values a secondary issue.

Keywords: *European Union, global trade policy, normative power, Trade for All Strategy, sustainable development.*

Giriş

Literatürde AB'nin küresel anlamda nasıl bir aktör olduğu ile ilişkili farklı tezlere rastlanmaktadır. Örneğin idealist yaklaşımda, AB'nin askeri ve zorlayıcı olmayan yapısının uluslararası etki alanını genişlettiği kabul edilirken; realist analizlerde sıkça rastlanan, bu yapının AB'yi zayıf düşürdüğü hususudur. Birlik kendini, değerlerini ve çıkarlarını savunan ve vatandaşlarının korunmasına katkı sağlayan; barışa, güvenliğe, küresel anlamda sürdürülebilir kalkınmaya, halklar arasında dayanışma ve karşılıklı saygıya, serbest ve adil ticarete, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına, insan haklarının korunmasına, Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan ilkelere saygı gösterilmesi de dâhil olmak üzere uluslararası hukuka uyulmasına ve uluslararası hukukun geliştirilmesine katkıda bulunan bir aktör olarak tanımlanmaktadır (European Union, 2020). Birliğin Avrupa düzeyinde ve evrensel bağlamda benimsediği söz konusu ilkeler, AB'nin dış ilişkileri için de oldukça önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. AB'nin kendi değerlerinin dış ilişkilerine ve ticaret politikasına nüfuz etmesi, normatif bir niteliğe işaret etmektedir. Bu doğrultuda, Birlik değerlerinin

yayılmasında, zorlayıcı bir etki olmaksızın üçüncü ülkelerin ikna edilmeleri oldukça önemlidir. Söz konusu ikna sürecinde ise ticaret politikası oldukça etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

AB'nin küresel anlamdaki rolünü şekillendiren ve normatif yaklaşımının entegre edildiği en önemli alanlardan biri ticarettir. Günümüzde Birlik, birçok uluslararası aktörden farklı olarak nitelendirilebilecek ve normatif değerlere vurgu yapan bir ticaret stratejisine başvurmaktadır. Buna göre, ticaret ortaklarının iç politika ve dinamiklerinde, çalışma standartlarında, (çevre dostu) ekonomi uygulamalarında, insan hakları sistemlerinde ve sürdürülebilir kalkınma performanslarında kaydettiği ilerlemelerin birbirine bağlı bir konjektürde değerlendirildiği AB dış ticaret politikasından söz edilebilir. AB, dış ticaret politikasında evrensel değerleri belirli normlar altında koşullu olarak üçüncü ülkelere sunmaktadır. Dolayısıyla, ticaret partnerlerinin normatif temelli yaklaşımı ile uyumlu uygulamalar geliştirmesini teşvik eden ve bunu yaparken pazar payını kullanan Birliğin, uluslararası aktör olarak güç kazanmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri ticaret politikasıdır.

AB'nin dış ilişkilerinde benimsediği normatif yaklaşıma ilişkin literatürde çeşitli çalışmalar bulunsa da AB'nin küresel ticaret politikasını normatif yaklaşımı bağlamında analiz eden çalışma sayısı görece azdır. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, Birliğin küresel ticaret stratejisi ve normatif değerleri arasındaki bağın analiz edilmesi ve söz konusu değerleri ticaret politikasına hangi şekilde entegre edebildiği/edemediğinin değerlendirilmesi yoluyla literatüre katkıda bulunmaktır. Çalışmada, normatif değerleri ile öne çıkan AB'nin ticaret politikası söz konusu olunca çıkarlarını öncelikli hale getirebildiği ve değerlerin teşvikini ise görece bir şekilde arka planda veya ikincil konumda tutabildiği tezi öne sürülmektedir. Bu kapsamda, çalışma takip eden soru üzerinden bir analiz gerçekleştirmektedir: Temel olarak normatif yaklaşımdan hareket eden bir ticaret stratejisinde hangi koşullarda değer vurgusu ön plana çıkmakta/ geri planda kalabilmekte ve ülkelere özgü uygulamalar bağlamında farklılıklar gösterebilmektedir? Bu bağlamda, AB kurucu anlaşmaları, AB kurumlarının resmi dokümanları, strateji belgeleri, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı ticaret anlaşmaları, AB kurumlarının resmi deklarasyonları ve makalenin araştırma konusu ile ilişkili literatürden yararlanarak bir tahlil yapılmıştır.

Çalışmada öncelikli olarak Birliğin aşamalı bir şekilde dönüşüme uğrayan ticaret stratejileri Kontrollü Küreselleşme (1999), Küresel Avrupa (2006) ve Herkes İçin Ticaret Stratejisi (2015) ile normatif hedefler arasındaki bağlam analiz edilmektedir. Sonrasında, AB'nin küresel ticaret stratejisinde belirlenen temel hedeflerin nasıl bir dönüşüm geçirdiği değerlendirilerek, bu stratejinin normatif niteliğinin zamanla hangi şekilde değiştiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, Birliğin ticaret politikasının önemli bir ayağı olan sürdürülebilir

kalkınma anlayışının normatif değerlerle arasındaki yakın ilişki açıklanmaktadır. Çalışmada, dış ilişkilerinde koşulluluk mekanizmasını işleten Birliğin ticaret anlaşmaları üzerinden bir analiz geliştirilerek, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler için benimsediği yaklaşım da analiz edilmektedir.

Normatif Güç Kavramı ve Avrupa Birliği

Alan yazında, AB'nin dış ilişkilerinde nasıl bir aktör olarak tanımlanması gerektiği, üzerinde sıkça tartışılan bir konudur. AB'nin aktörlük analizlerinde ön plana çıkan konu başlığı ve başlıca araçlardan biri ise dış ticarettir. Uluslararası ilişkiler literatüründe, dış ticaret stratejilerinin değerlendirilmesi açısından yer edinen ve süregelen tartışmalar olarak idealist bakış açısına karşı reel politik; çıkar temelli rasyonel seçim argümanına karşı norm temelli yaklaşım veya inşacı bakış açısı öne çıkmaktadır. Bu noktada, realist ve daha sonra neorealist teoriler, anarşik olan uluslararası sistemde devletlerin ve aktörlerin uyguladıkları politikalarla ekonomik kazanımlarını rasyonel tercihlerle maksimize etmeye çalıştıkları üzerine odaklanmaktadır. Bu perspektiften hareketle AB, küresel rekabet çerçevesinde uyguladığı dış ticaret stratejilerinde ise kendi çıkarları doğrultusunda hem uzun hem de kısa vadede kazanımlarını maksimize etmeye çalışırken, çok taraflı müzakerelerde bazı aktörler/devletlerle müttefik olabilmekte ve uluslararası rakiplerinden önce piyasalara girebilmek için rasyonel tercihlerde bulunabilmektedir (Garcia, 2013: 523-524). İdealistler içinse AB'nin ticaret stratejisine etki eden unsurlar uygunluk mantığı ve Avrupa değerleridir. Bu noktada, ticaret politikası açısından Avrupa değerlerinin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilere etki ettiği ve bu ilişkilerin seyrini belirleyebildiği tezine odaklanılmaktadır (Garcia, 2013: 524-525). Çalışmada ise, AB değerlerinin dış ticaret stratejisine ne derecede etki ettiği ve hangi noktalarda sınırlı kaldığının analiz edilmesi bağlamında normatif güç yaklaşımı üzerinden bir inceleme gerçekleştirilmektedir.

AB'nin norm ve değerleri ile sahip olduğu Avrupa düzeyindeki sistemin ötesinde küresel düzeyde bir etki alanı oluşturmak istemesi, normatif güç ekseninde çalışmaların çeşitlilik kazanmasına neden olmuştur. Ian Manners (2006), Soğuk Savaş sonrası dönemde AB'nin benimsediği dış politika yaklaşımını açıklamak için normatif güç kavramını ön planda tutmuştur. Manners'a göre, dış politikada normların yayılmasının merkezde olduğu bu yaklaşımda, fiziksel ve zorlayıcı gücün varlığından söz edilememektedir (Manners, 2006: 184). Bu doğrultuda AB, kendi sistemini de üzerine inşa ettiği, barış, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı şeklindeki beş ana ilkeyi dış politika ve kalkınma hedeflerinin de temeline yerleştirmektedir. Manners (2001) ayrıca bu beş ana normun yanında, Birliğin tarihsel dönüşümüne paralel bir şekilde eklenen dört "minör" normun olduğu üzerinden yaklaşımını desteklemiştir. Bu normlar ise, sosyal ilerleme (*social*

progress), ayrımcılıkla mücadele (*combating discrimination*), sürdürülebilir kalkınma (*sustainable development*) ve iyi yönetim (*good governance*) şeklindedir (Manners, 2001: 11).

Manners (2002), AB'nin tarihini özümsemenin, normatif yaklaşımını anlamak için oldukça önemli olduğunu ifade etmektedir. Avrupalıların barış ve özgürlük fikrini korumak ve güçlendirmek için kaynaklarını bir araya getirerek bir bütünleşme projesini başlattığı yönünde ontolojik bir söyleme de başvurmuştur (Manners, 2002: 240). Buna göre, Avrupa'daki ekonomik bütünleşme hareketinin doğasında var olan barış ve istikrar vurgusuna, tarihsel süreç içerisinde Avrupa'nın siyasi anlamda bütünleşme fikri eklenmiş ve bu fikir, Birliğin temellerini oluşturan kurucu anlaşmalar, yeni politikalar, kriterler ve koşullar yoluyla aşamalı bir şekilde yer etmiştir. Bu noktada Manners (2001), 1970'ler ve 1980'ler literatüründe hâkim tartışmalardan biri olan; "AB sivil bir güç mü, yoksa askeri bir güç müdür?" ikilemine, yeni bir bakış açısı sunarak, AB'nin küresel aktörlüğünün analizinde normatif güç yaklaşımını ortaya koymuştur.

Manners (2002) AB'nin normatif gücünün dayanakları ve içeriğini tahlil etmenin yanında AB normatif değerlerinin diğer aktörlere nasıl yayıldığı ve nüfuz ettiği ile ilgili de bir açıklama geliştirmiştir. Buna göre AB'nin normatif gücü, normların yayılmasına etki eden altı faktörden kaynaklanmaktadır: i) Normların kasıtsız olarak diğer siyasi aktörlere bulaşması (*contagion*), ii) AB'nin stratejik ve deklarasyon niteliğindeki iletileriyle ortaya çıkan bilgisel yayılma (*informational diffusion*), iii) genişleme, bir uluslararası organizasyona üyelik ya da bölgeler arası işbirliği anlaşması gibi AB ile üçüncü bir ülkenin ilişkisinde kurumsallaşma içeren prosedürel yayılma (*procedural diffusion*), iv) ticaret ve teknik yardım gibi ilişkilerle ortaya çıkan norm aktarımı (*transference*), v) AB'nin üçüncü ülkedeki fiziksel varlığı ile gerçekleşen açık ya da aleni yayılma (*overt diffusion*), vi) üçüncü ülkelerde normların öğrenilmesi, adapte edilmesi ya da reddine yol açan politik öğrenme ve uluslararası normları etkileyen kültürel filtre (Manners, 2002: 244-245). Ticaret politikası kapsamında gerçekleşen değer yayılmalarında özellikle norm aktarımı ve prosedürel yayılmanın önemli rol oynadığını söylemek mümkündür. AB'nin sürdürülebilir kalkınma yardım fonları, teknik destekleri, koşulluluk ile uyguladığı diğer çeşitli finansal yardımlar ve pazar erişimi olanakları norm aktarımına uygun örneklerdir. Prosedürel yayılma bağlamında da STA'lar ve bunlarla birlikte kurulan anlaşmazlık çözüm mekanizmaları ve ticaret ortakları arasında diyalogun kurumsallaştığı ortak komiteler ve çalışma grupları vurgulanmaya değerdir (Manners, 2013: 317).

Syzmanski ve Smith'e göre, Avrupa kültürel normları arasında insan haklarının merkeze yerleştirilmesi AB'nin dış ticaret politikasında önemli bir yerdedir (Syzmanski ve Smith, 2005: 177-178). Bu doğrultuda, Birlik, uzun

vadeli küresel barışın, kalkınmanın ve istikrarın sağlanmasında daha az gelişmiş ülkelerle iş birliği içerisinde kalkınma programları geliştirmektedir (Aksoy ve Uğur, 2016: 221-222). Söz konusu normatif yaklaşım, AB Antlaşması'nın 2. ve 3. maddesinde kuruluş ilkeleri olarak yer alması nedeni ile AB üye devletleri ve aday ülkelerinin de dâhil olduğu geniş bir çerçeveyi yansıtmaktadır (European Union, 2012). Bu doğrultuda, Birliğin normatif yaklaşımı dış politikasına nüfuz ederken üye devletlerin de bu yaklaşıma dâhil olan norm ve değerleri paylaşmaları, AB'nin uluslararası etkinlik sahasını kuvvetlendirmektedir (Aksoy ve Uğur, 2016: 221-222). Fakat AB'nin iç ve dış politikasında normatif yaklaşımı kabul etmesi, Birliği normatif bir güç olarak tanımlamakta yetersiz kalmaktadır. Buna göre, AB'nin uluslararası arenada normatif bir aktör olup/olmadığını tanımlamak, dış politikasına da entegre ettiği bu yaklaşımının diğer ülke ve bölgelere yayılması ve nüfuz etmesi ile de ilişkilidir. Birliğin normatif yaklaşımını tarihsel süreç içerisinde aşamalı bir şekilde entegre ettiği ticaret politikası, bu anlamda önemli bir örnek sunmaktadır (Storey, 2006: 334).

Manners'ın yaklaşımını liberal-idealist olarak değerlendiren Hyde-Price, Birliğin uluslararası sistemdeki gücünü maksimize etmek istediğinde normatif hedeflerinin ikinci planda kaldığını belirtmektedir (Hyde-Price, 2006: 222). Buna bağlı olarak AB'nin uluslararası sistemde kendi gücü ve kaynaklarını maksimize etmeye çalıştığını eklemektedir. Hyde-Price bu konuda, Balkanlar krizini örnek göstermektedir ve üye devletlerin Balkanlarla ilişkili çıkarlarının çeşitlilik göstermesi nedeniyle insan haklarının korunması hususunda AB'nin uluslararası bir aktör olarak bölgede başarısız olduğunu ifade etmektedir (Langan, 2012: 247). Falkner'e (2007) göre, stratejik hamleler AB'nin uluslararası aktörlüğüne etki etmektedir. Bu noktada, Birliğin küresel anlamda çevre standartlarının geliştirilmesi yönündeki çabaları, ticaret aksaklıklarından kaynaklanabilecek zorlukları bertaraf etme anlayışından hareketle stratejik bir hamleye işaret etmektedir (Langan, 2012: 247). Youngs ise (2004) AB'nin normatif hedeflerinin çıkarları doğrultusunda belirlenebildiğini ifade ederek, bu hedeflerin dış ticaret politikasında gelişmekte olan ekonomiler için kapsamlı bir gündem öngörmesinin, piyasa serbestisi ve çıkar temelli yaklaşımından kaynaklandığını öne sürmektedir (Langan, 2012: 242-248). Birliğin küresel aktörlüğünde normatif yaklaşımı ile tutarlı hareket edip etmediği hususu, alan yazınında sıkça tartışılmalı da bu çalışmada AB'nin dış eylemleri arasında konumlandırılan dış ticaret stratejisinde Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi, Afrika ve Karayip ülkeleriyle yürütülen serbest ticaret anlaşmaları ve sürdürülebilir kalkınma işbirlikleri gibi uygulamalar üzerinden bir analiz gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada, öncelikli olarak AB'nin normatif değerlerinin küresel ticaret politikasındaki belirleyiciliği üzerinden bir değerlendirme yapılmakta ve Birlik ortak ticaret politikası ve dış ticaret stratejisinin dönüşümü üzerinde durulmaktadır. AB'nin ticaret stratejisinde artan normatif değerler vurgusuna rağmen pratikte hangi durum ve koşullarda

normatif çerçeveden uzaklaştığı bir diğer değerlendirme konusudur. Buna göre, AB ticaret politikasının geçirdiği dönüşümün normatif güç yaklaşımı ekseninde analizi takip eden bölümlerde aktarılmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Değişen Küresel Ticaret Stratejisi ve Normatif Değerler

AB'nin küresel ticaret politikası ve stratejisinin analiz edilmesi, ortak ticaret politikasının yasal çerçevesinin de incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu anlamda, AB'nin ortak ticaret politikasında kurucu antlaşmaların rolüne kısaca değinmekte fayda vardır. Zira Birliğin küresel ticaret stratejisinin temelini söz konusu antlaşmalarla öngörülen politika adımları ve yasal düzenlemeler oluşturmaktadır. AB için ortak bir ticaret politikası oluşturulması anlayışının kökleri Roma Antlaşması'na kadar dayanmaktadır. Roma Antlaşması 110.-116. maddeler arasında ele alınan ticaret politikası, üye devletler arasında oluşturulacak gümrük birliği yoluyla uluslararası ticaretin önündeki engellerin ve gümrük bariyerlerinin aşamalı bir şekilde kaldırılmasına katkı sağlamayı amaçlamıştır (Treaty Establishing the European Economic Community, 1957).

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda ortak pazarın yaratılması için (1969 yılına kadar) öngörülen geçiş döneminin sonuna kadar, üye devletlerin üçüncü ülkelerle yürüttüğü ticari ilişkilerini ortak ticaret politikası ile uyumlu bir hale getirmesi gerektiği, Roma Antlaşması'nda (111. madde) üzerinde durulan bir diğer önemli husustur. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile ise ortak pazara geçiş dönemini ele alan 111., 114. ve 116. maddeler yürürlükten kaldırılmıştır. "Ortak Ticaret Politikası" başlığı altında 113. ve 115. maddelerde değişiklik yapılmıştır. Buna göre Birliğin dış ticaret politikası açısından çerçeve çizen 113. maddede, ortak ilkelerin önemi üzerinde durularak, özellikle tarife oranlarındaki değişimler, tarife ve ticaret sözleşmelerinin sonuçlandırılması, ihracat politikası, damping ve sübvansiyon gibi ticareti korumak için alınacak önlemler bakımından söz konusu ortak ilkelerin uygulanacağından bahsedilmiştir. 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile ortak ticaret politikasını ele alan 110-115. maddeler, 131-134. maddeler altına aktarılmıştır. Bu antlaşma ile birlikte ortak ticaret politikası, fikri mülkiyet hakları ve hizmetlere yönelik uluslararası müzakereleri ve anlaşmaları kapsamına dâhil edecek şekilde genişletilmiştir (European Commission, 2018). Aslında ortak ticaret politikasının içeriği Nice ve Amsterdam Antlaşmalarında yapılan revizyonlarla hizmet ticareti ve fikri mülkiyetin ticarî boyutlarının da eklenmesiyle genişlemiştir ancak bu revizyonlar şekil ve dil yönünden problemlili olduğu için 'okunamaz' ve aşırı karmaşık bir yetki durumu ortaya çıkarmıştır (Bungenberg, 2010: 131). Bu durum Lizbon Antlaşması ile çözüme kavuşturulmuştur.

Birliğin münhasır yetkisinde olan ortak ticaret politikası, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma (ABİHA) ile "Birliğin Dış Eylemi" altında ikinci başlıkta, 206. ve 207. maddelerde ele alınmaktadır. ABİHA madde 207'de ticaret anlaşmalarının müzakeresi hususunda Avrupa Parlamentosu ve Konsey'in olağan yasama usulü uyarınca yetki paylaştıkları üzerinde durulmaktadır. Bunun yanında, Konsey'in daha önce oybirliği ile karar alma yetkisinde olan anlaşmaların müzakere edilmesi ve akdedilmesi, Lizbon Antlaşması'nda nitelikli çoğunlukla karar alma sistemine bağlanmıştır (ABİHA, 207/4). 207. maddede söz konusu sistemin istisnası olan durumlar da belirtilmiştir. Buna göre, kültürel ve görsel işitsel hizmetler ticaretinde, söz konusu anlaşmanın Birliğin kültürel ve dilsel çeşitliliğini olumsuz etkileme ihtimali doğarsa ve sosyal, eğitim ve sağlık gibi alanlardaki ticarete anlaşmaların üye devletin bu alanlardaki hizmet sağlama yeteneğini olumsuz etkilemesi ihtimali varsa, Konsey oybirliği ile hareket etmek durumdadır (ABİHA, 207/4). Dolayısıyla Lizbon Antlaşması ile birlikte, ortak ticaret politikası hususunda hem yetki paylaşımı konusundaki yapı esnetilmiş ve Parlamento'nun yetkileri genişletilmiş, hem de fikri mülkiyet hakları, hizmetler ve doğrudan yabancı yatırımın dâhil olduğu mekanizmadaki aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştır (Dimopoulos, 2008: 128-129).

Lizbon Antlaşması ile getirilen bir diğer önemli yenilik ise, ortak ticaret politikasının "Birliğin Dış Eylemi" başlığının altına alınmasıdır. Bu anlamda, ortak ticaret politikasının Birliğin dış eylemlerine ilişkin ABİHA'da öngörülen hükümlere (21. maddeye) uygun işletilmesi gerekmektedir. Buna göre ortak ticaret politikasının uygulama ilkeleri şu şekilde sıralanmıştır:

Birliğin değerlerini, temel çıkarlarını, güvenliğini, bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve uluslararası hukuk ilkelerini güçlendirmek ve desteklemek, Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaç ve ilkelerine, Helsinki Nihai Senedi ilkelerine ve dış sınırlarla ilgili olanlar da dâhil Paris Şartı'nın amaçlarına uygun olarak, barışı korumak, çatışmaları önlemek ve uluslararası güvenliği güçlendirmek, öncelikli olarak yoksulluğun ortadan kaldırılması amacıyla, gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınmasını desteklemek, uluslararası ticaret üzerindeki kısıtlamaların aşamalı bir şekilde kaldırılması da dâhil, tüm ülkelerin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini teşvik etmek, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla, çevre kalitesinin ve küresel doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminin muhafaza edilmesi ve iyileştirilmesi için uluslararası önlemlerin geliştirilmesine katkıda bulunmak, doğal veya insan kaynaklı afetlere maruz kalan halklara, ülkelere ve bölgelere yardım etmek, daha güçlü çok taraflı işbirliğine ve küresel iyi yönetime dayanan bir uluslararası sistemi desteklemek (European Union, 2012).

Dolayısıyla Birliğin dış eylemleri arasında sınıflandırılan ortak ticaret politikasının, demokrasi, temel özgürlüklerin evrenselliği, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve insan onuruna saygı, eşitlik ve dayanışma ilkelerine uyumlu bir yapıda seyretmesi gerektiği anlayışı, Birliğin küresel ticaret politikasında yer eden normatif yaklaşıma dayanak oluşturmaktadır. Ticaret politikasının kapsamının genişlemesiyle ve KONSEY'in ticaret hakkındaki kararları belli istisnalar dışında oy çokluğuyla alabiliyor olması, Komisyon'un da ticaret müzakerelerinde manevra alanını genişletmiş ve pazarlık gücünü artırmıştır. Zira artık Komisyon yeni sektörlerle erişimi bir pazarlık unsuru olarak kullanabilecektir. AB'nin karar alma mekanizmasının yeterince demokratik olmadığı, eleştirilerine karşın¹ Parlamento'nun yetkileri artırılmıştır. Artık Komisyon, anlaşma süreçleri hakkında Parlamento'yu da ikna etmek ve bilgilendirmek durumundadır. Bu anlamda, yaşadığı dönüşüm sürecinin ardından ticaret politikasının önemli ölçüde siyasallaştırıldığı ve demokratikleştirildiği söylenebilir. Bunun yanında, Lizbon süreci ve Parlamento'nun yetkilerinin artırılmasıyla, AB değerleri ve ticaret politikası arasındaki bağlar hukuki ve demokratik meşruiyet açısından güçlendirilmiştir.

Kontrollü Küreselleşme Stratejisi

Ortak ticaret politikasının kurucu antlaşmalarla kapsamının değişmesi ve içeriğinin dönüşmesi, ulusal ve uluslararası ticaretin karşılaştığı sorunlara paralel bir şekilde gerçekleşmiştir. Ekonomik düzenlemelerin uluslararası anlamda serbestleştirilmesi ve küreselleşmenin meydana getirdiği dönüştürücü dinamiklerin etkisiyle, AB ticaret politikasını diğer ekonomik alanlara doğru genişletmiştir (Dimopoulos, 2008: 102). Küreselleşme ile beraber Birliğin küresel ticaret üzerinde oluşturduğu etki alanı, bu alan üzerine hukuki bir çerçeve belirlenmesi gereğini ve kurumsal, ideolojik ve bürokratik bir strateji yaklaşımını beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda Eylül 1999'da AB ticareten sorumlu komiser Pascal Lamy'nin ortaya attığı “kontrollü küreselleşme (managed globalization)” doktrini Birliğin söylemine dâhil olmuştur (Abdelal ve Meunier, 2010: 353-354). Mitterrand Yönetimi'nde edindikleri deneyimler nedeniyle Fransız bürokratların öne sürdüğü ve öncülük ettiği üzerinde durulan kontrollü küreselleşme doktrininin özünde ise, küreselleşme için kuralların yazılması ve uygulanması, uluslararası örgütlerin yetki alanlarının genişletilmesi ve geliştirilmesi yatmaktadır (Abdelal ve Meunier, 2010: 353-354). Bu bağlamda, 1999-2004 dönemi AB ticaret politikasının özüne yerleştirilen kontrollü

¹ Yazında “demokratik açık” olarak karşımıza çıkan AB'de kararların halk tabanından kopuk, ulusüstü kurumlar ve bürokratik elitler tarafından alındığı algısı ticaret politikası bağlamında da irdelenmiştir. Ticaret politikası sürecinin yürütmenin elinde ve çıkar grupları gibi diğer güçlerden izole edilmiş tasarımı demokratik olmadığı sebebiyle eleştirilmiştir (Meunier, 2003: 73).

küreselleşme stratejisinde, ortak politikaların yürütülmesi (2002'de ortak para birimine geçilmesi gibi), küresel kuralların belirlenmesinde AB'nin düzenleyici rolünün artırılması (1995'te kabul edilen AB Veri Gizliliği Direktifi'nin Dünya'daki başka ülkeler tarafından da örnek alınması gibi), uluslararası örgütlerin rolünün güçlendirilmesi ve çok taraflılığın teşvik edilmesi (Dünya Ticaret Örgütü ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün faaliyetlerinin desteklenmesi gibi), küreselleşmenin maliyetlerinin yeniden dağıtılması (ekonomik anlamda az gelişmiş ülkelere karşılıksız yardımlar yapılması) gibi unsurlar yatmaktadır (Jacoby ve Meunier, 2010: 305-309).

Kontrollü küreselleşme stratejisi küreselleşmenin yararlarını ve maliyetlerini daha adil bir şekilde paylaşırma fikrine dayanmaktadır ve aslında AB'nin kendi pazar entegrasyonu ve yasal uyumlaştırma tecrübesini küresel ticaret sisteme uyarlamak üzere ortaya koyduğu bir modeldir. Stratejinin pratiği beş temel öğeden oluşmaktadır. Bunlar: Yetkileri güçlendirilmiş uluslararası kurumların - özellikle de Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)- gözetiminde sıkı ticaret kuralları ortaya koymak, söz konusu kurallara tabi olan meselelerin sayısını artırmak, çok taraflılığı teşvik etmek ve küreselleşmenin fayda ve maliyetlerini yeniden dağıtmaktır (Meunier, 2007: 911-916). Çok taraflılığın teşviki ile DTÖ'nün üye sayısının artırılması ve ticaret meselelerinin genişlemesiyle, daha çok ülkenin ticaretle ilgili daha fazla konuda, sıkı uluslararası kurallara uygun çerçevede ticaret yapması öngörülüyordu. Buna bağlı olarak AB, çok taraflılığın desteklenmesi ve Doha Turu'nun² başarıya ulaşması adına yeni ikili ticaret anlaşması girişimlerini durdurmuştur. AB, geçici ikili anlaşma ambargosuyla, kısa vadede savunduğu değerler için maddi kazançtan vazgeçebileceğine bir örnek sunmuştur. Bu noktada, kontrollü küreselleşme modelinin hayata geçirilmesi hem ticaret kurallarının yazılması hem aktörlük bakımından AB'nin uluslararası etki alanını genişletmesi anlamını da taşımaktaydı. Bu durum ise, uzun vadede değerlendirildiğinde, AB'ye değerler çerçevesinin ötesinde stratejik olarak kazanç sağlayacak bir adım olarak yorumlanabilir.

Küresel Avrupa Stratejisi

2006'da ise Avrupa Komisyonu, Birliğin ticaret politikası önceliklerini belirleyen, Küresel Avrupa (Global Europe) adında yeni bir strateji sunmuştur. 2005 yılında sunulan Lizbon Stratejisi'nin rekabet, inovasyon, eğitim, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge), istihdam, sosyal uygulamalar konusunda Birlik için öngördüğü çerçevenin bir tamamlayıcısı olarak dış ticaret stratejisinin

² Doha Turu, 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü çatısında kalkınma gündemiyle başlatılan çok taraflı ticaret müzakereleridir. Doha gündemi yatırım, rekabet politikası, tarım sektörünün de içinde yer aldığı 20 kadar ticaret konusunu içermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarının ayrıştığının görüldüğü Doha Turu, özellikle tarımsal teşvikler ve kalkınma konularında yaşanan anlaşmazlıklar sebebiyle başarısız olmuştur (Akyüz, Milberg ve Wade, 2006: 6-7).

belirlenmesi ihtiyacı doğmuştur (European Commission, 2006: 1). Bu doğrultuda oluşturulan Küresel Avrupa Stratejisi, DTÖ'yü ticaret kurallarının belirlenmesi ve geliştirilmesinde çok taraflı sistemin yapıtaşı olarak görmeye devam etmiş ve ayrıca Doha Kalkınma Gündemi ve müzakerelerini önceliklerinden biri olarak belirlemiştir (European Commission, 2006: 2). Bu stratejinin yoğunlaştığı konulardan bir diğeri ise, kalkınma ve komşuluk hedefleridir. Bu noktada, daha rekabet edebilir bir Avrupa ekonomisi anlayışında, Birliğin Dünya'da kendine yeni partnerler edinmesi ve yeni piyasalara açılmasına oldukça önem verilmiştir.

Stratejide küreselleşmenin, ticaretin artması, sermayenin dolaşımının kolaylaşması, finansal piyasaların derinleşmesi, ulaşım maliyetlerinin düşmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinde devrim niteliğinde dönüşümlerin yaşanması gibi fırsatlara yol açtığı; fakat aynı anda iklim değişikliği, kaynakların kısıtlanması, geleneksel endüstri işletmelerinin güçlük çekmesi gibi nedenlerle tehdit oluşturduğundan bahsedilmektedir (European Commission, 2006: 3). Bu stratejinin temel önceliklerinden biri, ekonomik büyümenin ötesinde kalkınma ve istihdam yaratılması konusunda küresel bir yaklaşım geliştirmektir. Özellikle Lizbon Antlaşması sonrası Birliğin ortak ticaret politikasının dış eylemleri altında sınıflandırılması ile normatif ilkelerin de bu politika uyarınca uygulanmaya başlaması, stratejinin bir önceki "kontrollü küreselleşme" stratejisinden ayrışmasına neden olan temel unsurdur. Bu noktada, AB'nin kurallarını ve standartlarını, partner ülkelerle paylaşarak küresel anlamda kalkınmaya katkıda bulunmak istemesi temel önceliklerdendir (European Commission, 2006: 15). Hem retorik olarak hem de uygulamaya koymayı amaçladığı politikalar açısından Küresel Avrupa, kontrollü küreselleşmeye kıyasla daha az değer odaklıdır ve daha ziyade kısa vadeli ekonomik kazançlara, özellikle de Avrupalı ihracatçılar için pazar açma ve mukayeseli üstünlüklerden daha iyi yararlanmalarını sağlama amaçlarına yönelmiştir (Meunier, 2007: 906).

Küresel Avrupa stratejisinde, gelişmekte olan ülkelerin küresel ticarete etkilerini artırdığı bir ortamda, AB için rekabet gücünün temel belirleyicileri; bilgi, inovasyon, fikri mülkiyet, hizmet ticareti ve kaynakların etkin kullanımı olarak görülmektedir (European Commission, 2006: 3). Fikri mülkiyet konusunda, AB özellikle hassas davranmakta ve serbest ticaret anlaşmalarına olabildiğince bağlayıcı hükümler koymaya özen göstermekte ve bu alanda DTÖ bünyesinde yapılan çalışmaları desteklemektedir. AB patent sahipliğinde ve fikri mülkiyet yoğun mallarda lider bölgelerden biri olduğu için bu alanda yüksek standartların küresel düzeyde uygulanmasını, kendi yaratıcı sektörünün patentlerle uzun süre korunmasını ve yaratıcılığın telif haklarıyla teşvik edilmesini önemsemektedir. Öte yandan bu tip uygulamalar gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerle arasında bulunan teknoloji açığını kapatma

çabalarını yavaşlatabilmekte ya da engelleyebilmektedir (Rodrik, 2018: 76). Bu durumda, pek çok gelişmekte olan ülke firması yüksek fikri ve sınai mülkiyet standartlarının geçerli olduğu bir küresel ticaret sisteminde, gelişmiş ülkelere yüksek telif hakkı ve lisans ücretleri ödemek zorunda kalabilmektedir (Rodrik, 2018: 76-77).

Küresel Avrupa Stratejisi, Kontrollü Küreselleşme Stratejisi'nde olduğu gibi çok taraflılığı, küresel ticaret sisteminin gelişme yolundaki temel unsur olarak görmektedir. Ancak kontrollü küreselleşmeyi takip eden Doha Turu sonuçlanana kadar yeni ikili ticaret anlaşması yapılmaması prensibi terk edilmiştir (European Commission, 2006: 8). Bu karar sebebiyle de pek çok yeni ikili serbest ticaret anlaşmasının müzakeresi başlamıştır. Strateji belgesinde çok taraflılık öncelik olarak ortaya konulmuş ve AB'nin Doha Turu'nun sonuçlanması yönünde elinden gelen çabayı sarf edeceği belirtilmiştir (European Commission, 2006: 8). Ancak ikili anlaşmaların da DTÖ kurallarını daha ileri götürüp entegrasyonu teşvik edeceği ve DTÖ'nün geleneksel ilgi alanı olmayan ticaretle ilgili konularda da daha hızlı ilerleme sağlayacağı ima edilmiştir (European Commission, 2006: 8).

Küresel Avrupa Stratejisi'nde ticaret politikasının siyasallaşması süreci de gözlemlenebilmektedir. Komisyon'a göre, bir serbest ticaret anlaşması müzakeresi söz konusu olduğunda her ülke ayrı bir vaka olarak değerlendirilmeli ve "daha geniş siyasal değerlendirmeler" de göz önünde bulundurulmalı, serbest ticaret anlaşması maddeleri anlaşma imzalanacak bölge ya da ülkeyle genel ilişkilerin bir parçası olarak tasarlanmalıdır (European Commission, 2006: 10). Her ne kadar yüksek politika amaçları göz önünde bulundursa da Küresel Avrupa Stratejisi ticaret ortakları seçimi ve serbest ticaret anlaşmaları konusunda iktisadî kriterleri öncelik haline getirmektedir (Kıncal, 2018: 85).

Herkes için Ticaret Stratejisi

2015 yılında Avrupa Komisyonu'nun girişimiyle benimsenen "Herkes için Ticaret (*Trade for All*)" isimli strateji, AB'nin küresel ekonomik ilişkilerinin günümüz çerçevesini oluşturmuştur (Orbie ve Martens, 2016: 77). Bu stratejinin en önemli özelliği ise AB norm ve değerler bütününe temel öncelikler arasında konumlandırmasıdır. Stratejide, AB'nin ticaret politikasının daha fazla sorumluluk üstlendiği üç temel ilke bulunmaktadır (European Commission, 2015a). Buna göre ticaret politikasında, etkililik (*effectiveness*), şeffaflık (*transparency*) ve değerler (*values*) merkezi konumdadır. Stratejide özellikle üzerinde durulan hususlardan biri, AB'nin ticaret politikasının yalnızca çıkarlar doğrultusunda değil değerler ekseninde de şekillendirildiğidir (European Commission, 2015b: 5). Ticaret ve yatırım politikasında benimsenen normatif yaklaşıma göre; küresel ekonomide tüketicilerin ürünlere erişim

konusunda kendilerini güvende hissetmeleri, yatırımlarla ilgili yeni bir bakış açısının geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma, insan hakları ve iyi yönetişimin merkezde tutulduğu ticaret gündeminin teşvik edilmesi, gelişmekte olan ülkelerde içerici büyümenin ticaret ve yatırım aracılığıyla desteklenmesi, tedarik zinciri yönetiminde sorumluluk yaklaşımının benimsenmesi, adaletli ve etik ticaret düzenlemelerinin geliştirilmesi, ve yolsuzlukla mücadele edilmesi temel önceliklerdir (European Commission, 2015b: 20-26).

Küresel Avrupa Stratejisi'ne kıyasla Herkes için Ticaret Stratejisi, değerlere daha fazla vurgu yapmaktadır. Herkes için Ticaret Stratejisi, Küresel Avrupa Stratejisi'nde ortaya konan Asya'ya önem atfetme ve ikili serbest ticaret anlaşmalarında ekonomik kriterleri önceliklendirme gibi unsurları barındırırken; Kontrollü Küreselleşme Stratejisi'nin vurguladığı sürdürülebilir kalkınma ve en az gelişmiş ülkelerle dayanışma ve iş birliği içinde olma gibi ilkeleri de devralmıştır. Strateji, özellikle hizmet ticaretinin artan önemi, dijital ekonomi, veri bilimdeki gelişmeler ve küresel değer zincirleri gibi yeni ekonomik olgulara da hitap edecek biçimde ortaya konmuştur. Mal ticareti ile hizmet ticareti arasındaki bağlantı güçlenmiştir. Komisyon'a göre artık mal ve hizmet ticaretinin ayrı ele alındığı geleneksel ticaret politikası çizgisinden çıkmak ve mal ve hizmet satışlarını sağlayan profesyonellerin mobilitelerini kolaylaştıracak ve veri akışlarını da mümkün olduğunda serbestleştirecek bir ticaret politikası yaklaşımı benimsemek gerekmektedir (European Commission, 2015b: 16).

Birliğin geliştirdiği yasal düzenlemeler ve stratejilerin kronolojik gelişimine göre, küresel ticaret politikasında normatif yaklaşımın aşamalı bir şekilde etki alanını genişlettiği gözlemlenmektedir. Bu anlamda, normatif güç yaklaşımında öne sürülen değerler ve normlar bütününün, AB'nin dış ilişkilerine etki etmesinde ticaret politikası en önemli araçlardan biri haline dönüşmüştür. Kurumsal anlamda ve Birlik düzeyinde benimsenen ticaret stratejisine göre, AB'nin normatif yaklaşımının küresel ticaret faaliyetlerine nüfuz etmesi en önemli önceliklerden biri olarak benimsenmektedir.

AB'nin Ticaret Anlaşmalarında Normatif Değerler ve Koşulluluk Mekanizması

AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı ticaret anlaşmaları kıtalara göre farklılık göstermektedir. Buna göre AB, Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri ile ekonomik ortaklık anlaşmaları, gelişmiş ülkelerle karşılıklı olarak pazara erişimin sağlandığı ve yükselen ekonomilerle piyasalara tercihli erişimin öngörülmediği serbest ticaret anlaşmaları ve daha kapsamlı ve siyasi bir çerçeveye de sahip olan ortaklık anlaşmaları geliştirmektedir. AB üçüncü ülkelerle ticari ilişkilerinde ayrıca, ortaklık ve iş birliği gibi daha geniş kapsamlı anlaşmaları da imza altına alarak, tercihli olmayan ticaret anlaşmaları

geliştirmektedir. Söz konusu ticaret anlaşmaları ise, DTÖ ilkeleri ile uyumlu bir şekilde tasarlanmaktadır (European Council, EU Trade Agreements).

Serbest ticaret anlaşmalarında, ticaretin sürdürülebilir kalkınma ayağı ile ilgili hükümlere de yer verilmektedir. Ayrıca söz konusu anlaşmalar, partner ülkelerdeki işçi haklarının geliştirilmesi ve çevrenin korunması hususlarını içerecek şekilde tasarlanmaktadır. Bu noktada, işçi hakları ve çevre standartları konusunda sorunlar yaşayan partner ülkelerle uyum ve iş birliği programları geliştiren AB, değer temelli yaklaşımını ticari ilişkilerine entegre etmeye çalışmaktadır (European Commission, 2015b: 24). AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı yeni nesil ticaret anlaşmaları ekonomik iş birliğinin yanında sürdürülebilir kalkınma kurallarının dâhil olduğu kapsamlı bir mekanizmadır (European Commission, 2020a).

Bu anlaşmalar yoluyla AB partner ülkelerde; uluslararası çalışma ve çevre standartlarının etkili bir şekilde uygulanmasını, ticaret ve yatırımın teşvik edilmesi nedeniyle bu standartların geride bırakılmamasını, ormancılık ve balıkçılık gibi alanlarda sürdürülebilir doğal kaynak anlayışının yürütülmesini, tehdit altındaki ve nesli tükenmekte olan hayvan ve bitki türlerine ilişkin yasadışı ticaret ile mücadele edilmesini, iklim değişikliğinin kontrol altına alınmasını teşvik eden bir ticaret anlayışının benimsenmesini, tüm bu alanlarda sosyal sorumluluğun üstlenilmesini desteklemektedir (European Commission, 2020a). AB ticaret anlaşmalarına ilişkin geliştirdiği ortaklık anlayışında söz konusu standartlara uyum beklemektedir (European Council, 2020). Bu doğrultuda AB, Kanada, Ekvator, Kolombiya ve Peru, Gürcistan, Moldova, Singapur, Güney Kore, Ukrayna ve Vietnam gibi ülkelerle imzaladığı ticaret anlaşmalarında sürdürülebilir kalkınma kurallarını dâhil etmiştir (European Council, 2020). AB, üçüncü ülkelerle ticaret ilişkilerini belirleyen anlaşmalar yoluyla ticari engellerin kaldırıldığı ve fırsatların paylaşıldığı bir mekanizma işletmek istemektedir. Söz konusu anlaşmalar, AB ilkelerinin ve değerlerinin teşvik edilmesi ve demokrasinin ve insan haklarının, çevresel ve sosyal standartların ticari iş birliğine nüfuz etmesi yönünde önemli bir araç olarak tanımlanmaktadır (European Council, 2020).

1990'lerden itibaren AB'nin üçüncü ülkelerle imza ettiği iki taraflı ticaret anlaşmaları, iş birliği ve ortaklık anlaşmaları (çelik ve balıkçılık gibi sektöre özgü anlaşmalar hariç), demokratik ilkelere, temel özgürlüklere ve insan haklarına saygı gibi unsurları temeline yerleştirmektedir. Bu yolla AB, ekonomik ilişkiler ve söz konusu normlar arasında bağ kurarak, koşulluluk mekanizmasını araçsallaştırmaktadır. Söz konusu mekanizma, pozitif veya negatif olarak gerçekleşebilmektedir. Pozitif koşulluluk; ödüllerin verilmesini, talep edilen reformların gerçekleştirilmesine bağlamaktadır (Özer, 2012: 84). Reformların gerçekleştirilmemesi durumunda ise ödül esirgenmekte, temel strateji "ödül yoluyla güçlendirme" olarak uygulanmaktadır (Eylemer, 2010:

208). Negatif koşullulukta ise, demokrasi ve insan hakları ihlalleri ticari ilişkilerin ve finansal yardımların kesilmesi ya da diplomatik ilişkilerin askıya alınması ve kınama gibi ceza ya da yaptırım ile karşılık görebilmektedir (Eylemer, 2010: 208).

Afrika, Karayip ve Pasifik'ten 79 ülke ile imzalanan Cotonou Anlaşması,³ ekonomik iş birliğinin temel özgürlükler, insan haklarına ve demokratik haklara saygı unsurları ile bağdaştırıldığı bir örnek sunmaktadır. Söz konusu anlaşmanın birinci bölümü altındaki 9. maddesinin 2. bendinde, tarafların iç ve uluslararası politikalarında demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygının ön planda tutulması gerektiği ve kurulan ortaklığın temel unsuru olduğunun altı çizilmiş; 9. maddesinin 3. bendinde ise anlaşmanın bir diğer temel unsuru olarak iyi yönetişimin önemini üzerinde durulmuştur (European Parliament, 2014: 23-24). İlgili maddede adı geçen normatif değerler ise insanı ve gelecek nesillere daha yaşanılabilir bir gezegen bırakmayı merkezine alan sürdürülebilir kalkınmanın tamamlayıcıları olarak tanımlanmıştır (European Parliament, 2014: 23-24). Bu noktada demokrasiye, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına saygı, kalkınma konusunda ortaya koyulan koşulluluk ilkeleri olmuştur (European Parliament, 2014: 23-24). Bunun yanında, AB ile Kanada arasında hâlihazırda uygulanan Kapsamlı Ekonomik ve Ticaret Anlaşması ile ilişkili bir çerçevede 2016'da imzalanarak 2017'de kabul edilen stratejik ortaklık anlaşması, insan haklarına saygıyı koşulluluk mekanizmasının temel unsurlarından biri olarak tanımlamaktadır. Herhangi bir insan hakları ihlalinin gerçekleşmesi neticesinde AB, taraflar arasındaki kapsamlı ekonomik ve ticaret anlaşmasının geri döndürülemez şekilde sonlandırılabilceğinin altını çizmiştir (Meissner ve McKenzie, 2019: 1275). İnsan haklarına saygı konusunda üzerinde durulması gereken ve bu hususta koşulluluk mekanizmasının neticelerini ön plana çıkaran diğer örnekler ise Libya ile yürütülen serbest ticaret anlaşması müzakerelerinin Şubat 2011'de ve Suriye ile kökleri 1977'ye dayanan ortaklık anlaşmasının Eylül 2011'de askıya alınmasıdır (Özer, 2012: 85). Bunun temel nedeni ise, bölgedeki siyasi istikrarsızlıkların insan hakları ihlallerine neden olmasıdır.

2011'de meydana gelen iç savaş nedeniyle Suriye Hükümeti'nin vatandaşlarına uyguladığı orantısız güç ve insan hakları ihlalleri sonucunda, Suriye ile imzaladığı ortaklık anlaşmasını askıya alan AB, ayrıca Avrupa Yatırım Bankası aracılığı ile bölgeye yapılan teknik desteği ve kredi

³ Cotonou Anlaşması, Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri ile 23 Haziran 2000 tarihinde imzalanmıştır. Anlaşma, AB ve gelişmekte olan ülkeler arasında, 2000-2020 dönemini kapsayacak kapsamlı bir ortaklığa işaret etmektedir. Anlaşma 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. 2010 anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesiyle, iklim değişikliği, gıda güvenliği, bölgesel bütünleşme, karşılıksız yardımların etkililiği gibi konuların da merkeze alınmasıyla ortaklığın kapsamı genişletilmiştir (European Commission, 2020b).

operasyonlarını da dondurmıştır (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2013). Dolayısı ile normatif değerlerini ihlal eden partnerlerle ticari ilişkilerinde, koşulluluğun işletilememesi ve ülke/ülkelerin bu konuda gönülsüz olması nedeniyle teşvikler ve norm aktarımı kesintiye uğrayabilmektedir. Böyle durumlarda, AB kısıtlayıcı önlemler uygulayabilmektedir. Bu noktada, koşulluluk mekanizması yoluyla gerekli görüldüğü takdirde ödülün (örn. teşvik fonlarının) esirgenmesi, norm aktarımının sağlanması açısından ön plana çıkan araçtır.

AB, sürdürülebilir kalkınmanın küresel anlamda teşvik edilmesini, ticaret anlaşmaları, gelişmekte olan ülkeler için özel teşvikler ve ticaret ve kalkınma politikası aracılığıyla sürdürmektedir (European Commission, 2020a). AB'nin sosyal sorunların çözümüne ve sürdürülebilir kalkınmaya daha çok odaklandığı yeni nesil anlaşmalar arasında ise, 2010'da Peru, 2012'de Kolombiya ve 2013'te Singapur ile başlattığı serbest ticaret anlaşmaları sayılabilir. Sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi konusunda Birlik, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS)'ni⁴ yenilikçi bir araç olarak tanımlamakta ve bu araç ile bazı ülkelerde insan haklarının geliştirilmesine, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişimin sağlanmasına katkıda bulunmak istemektedir. GTS, en çok ihtiyacı olan ülkelerin ihracat payının genişletilmesi yoluyla yoksulluğun azaltılmasına, ekonomik büyümenin, iş olanaklarının artırılmasına ve normatif değerlerin prosedürel yayılmasına odaklanmaktadır. Söz konusu ülkelerle geliştirilen bu ticaret rejiminde, BM İnsan Hakları Bildirgesi ve Uluslararası Çalışma Örgütü standartları ile uyumlu bir çerçeve benimsenmektedir (European Commission, 2020d). GTS, GTS+ ve Silahlar Hariç Her Şey imtiyazları karşılığında sağlanması istenen koşullar ciddi bir şekilde ihlal edildiğinde AB söz konusu imtiyazları sınırlandırmaktadır. Avrupa Komisyonu 12 Şubat 2020 tarihinde, Kamboçya'ya Silahlar Hariç Her Şey politikasının bir parçası olarak tanınan ticaret kolaylıklarını “insan hakları prensiplerinin ciddi ve sistematik ihlalleri” sebebiyle kısmen askıya aldığını duyurmuş ve karar 12 Ağustos 2020'de yürürlüğe girmiştir (European Commission, 2020e).

AB'nin bir başka politika aracı da ticarî imtiyazlara karşılık koşulların yerine getirilmemesi durumunda açtığı soruşturmalardır. 2009 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü temel standartlarını uygulamaması sebebiyle

⁴ GTS, 1971'deki Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu sistem ayrıca DTÖ ilkelerine uyumlu bir çerçevede, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler için tercihli bir ticaret sistemi yaratmasından hareket etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarının farklılaşmasını esas alan AB Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi, düşük ve düşük-orta gelirli ülkelere yönelik standart GTS, kırılıp düşük ve düşük-orta gelirli ülkelere yönelik GTS+, en az gelişmiş ülkelere yönelik Silahlar Hariç Her Şey (Everything But Arms) rejimlerini içermektedir (European Commission, 2020c ; United Nations Conference on Trade and Development, 2020).

açılan soruşturma sonucunda, El Salvador'un GTS+ ayrıcalıklarını kaybetmemek için önemli reformlar ortaya koymaya başlaması AB'nin söz konusu girişimlerine örnek oluşturmaktadır (European Commission, 2012: 16-17). 1997 yılında Myanmar'ın, 2006 yılında da Beyaz Rusya'nın ticaret ayrıcalıkları Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmeleriyle korunan işçi haklarını ihlal ettikleri gerekçesiyle; 2010 yılında ise Sri Lanka'nın ticaret ayrıcalıkları bazı insan hakları sözleşmelerini etkin uygulamaması sebebiyle kısıtlanmıştır (European Commission, 2012: 17).

Normatif değerlerden ayrı düşünülemeyen ve küreselleşmenin yarattığı olumsuz koşullara karşı önlem kapasitesi geliştirilmesinden hareket eden bir ticaret politikası anlayışının AB'nin küresel anlamda rolünü güçlendireceği bir gerçektir. Normatif değerlerin yayılmasının temelinde yatan mantık, uygun ve normal olanın yapılmasıdır ve küreselleşmenin yarattığı olumsuz koşullara karşı söz konusu uygunluk mantığı daha da öne çıkmaktadır. Küreselleşmenin faydalarının yanında ulusal ve uluslararası otoritelerin iş birliğini zorunlu kılan tehditlerin varlığı, aktörlerin daha normatif bir yaklaşım sunmasına ihtiyaç duymaktadır (Burton, 2009: 12). Bu doğrultuda, gelişmiş, gelişmekte olan ve daha az gelişmiş ülkeler için farklılaştırılmış ticari iş birlikleri öngören Birlik, normatif değerlerin teşvik edildiği sistemde, liberal piyasa ekonomisinin getirilerinin partnerlerle paylaşıldığı bir anlayış sürdürmektedir. Bu noktada, ticaret politikası ve normatif değerlerin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu bir küresel strateji benimseyen AB'nin bu yaklaşımının oldukça hırslı olduğu söylenebilir.

AB'nin Normatif Yaklaşımı Kapsamında Dış Ticaret Politikasında Sürdürülebilir Kalkınma

AB ticaret politikasında sosyal ve çevresel önceliklerine dayanarak teşvik temelli bir sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı uygulamaktadır. Bu kapsamda AB, yaşam kalitesinin artırılması ve gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakma anlayışından hareketle, iş birliği geliştirdiği ülkelerdeki ekolojik ve sosyal inovasyon kapasitesinin geliştirilmesine de katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Refahın artırılması, çevrenin korunması ve sosyal kaynaşmanın merkeze yerleştirildiği sürdürülebilir kalkınma anlayışı, AB'nin üçüncü ülkelerle ekonomik iş birliğinde belirleyici faktörlerden biri olarak sınıflandırılmaktadır (European Commission, 2020f). AB'nin küresel ticaret politikasının önemli ayaklarından biri olan sürdürülebilir kalkınma, sosyal adalet, insan haklarına saygı, yüksek işgücü standartları ve çevre standartları hedefleri ile sıkı sıkıya bağlı tutulmaktadır. Bu durum ise, Birliğin ticaret politikasında sürdürülebilir kalkınma hedefinin küresel anlamda paylaşılması hususunda normatif bir yaklaşıma işaret etmektedir (Özer, 2012: 85).

Sürdürülebilir kalkınma konusunda en güncel küresel girişim 2015'te benimsenen Birleşmiş Milletler (BM) 2030 Gündemi'dir (The United Nations 2030 Agenda). Bu gündem, sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin; yoksulluk, açlık sınırı, insan sağlığı, refah, eğitim, cinsiyet eşitliği, su ve enerji kaynakları, istihdam ve ekonomik büyüme, sanayi, inovasyon (*yenilikçilik*), altyapı, ayrımcılık yapmama, sürdürülebilir şehirler ve toplumlar, üretim ve tüketim, iklim değişikliği, tarım, barış, adalet ve kurumsal yapı, ortaklık anlayışı gibi başlıkları içeren 17 hedefi ele almaktadır (United Nations, 2020). Bu hedefler kapsamında, sürdürülebilir kalkınma altında sosyal, çevresel ve ekonomik uygulamaların dengeli şekilde işletildiği bir yapı önerilmektedir. Bu girişim ile insan onuru, bölgesel ve küresel istikrarın sağlanması, sağlıklı bir gezegenin sürdürülebilirliğinin artırılması, adaletli ve dirençli toplumlar ve refah ekonomilerinin artış göstermesi hususları sürdürülebilir kalkınma anlayışının merkezinde konumlandırılmaktadır (United Nations, 2020).

AB ise, BM 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin belirlenmesinde teşvik edici bir aktör olarak yer almıştır. Söz konusu hedeflerin AB düzeyinde ve dış ilişkilerinde uygulanması konusunda Birlik tam anlamıyla katılım sağlama taahhüdünde bulunmuştur. BM bünyesindeki sürdürülebilir kalkınma gündemine uyumlu bir AB politikası oluşturulması anlayışı ile Birlik, Kasım 2016'da 2030 gündeminin uygulanması konusundaki stratejisini beyan etmiştir. Bu bağlamda AB, dünyada sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi hususunda dış ortakları ile iş birliği içinde çalışacağını belirtmektedir (European Commission, 2020a). Birlik, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımında, yalnızca üretime ve tüketime odaklanan bir anlayışın ötesinde ticarete yeşil teknolojilerin kullanılması, hava kirliliğinin kontrol altına alınması, iklim değişikliği ile mücadele edilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılmasına da odaklanmaktadır (European Commission, 2015b: 23). Bu noktada AB, DTÖ'ye üye olan kimi ülkeler ile çevresel mal/üretim anlaşması için yürütülen müzakerelerde önemli bir rol oynamaktadır (European Commission, 2015b: 23).

Partner ülkelerle geliştirilecek ticari ve ekonomik ilişkilerin temelinde norm aktarımını sağlayabilmek adına yatırım araçları da oldukça önemli bir yere sahiptir. Buna göre Birliğin ekonomik ve sosyal kalkınma anlayışı, siyasi-ekonomi diyalogunun, teknik desteklerin ve yatırımların birbiri ile sıkı sıkıya bağlı olduğu bir mekanizma öngörmektedir (European Commission, 2017: 4). Birliğin küresel çapta sürdürülebilir kalkınmayı teşvik ederken kullandığı en temel yatırım araçlarından biri ise, AB Sürdürülebilir Kalkınma Fonu'dur (The European Fund for Sustainable Development). AB Sürdürülebilir Kalkınma Fonu, Afrika ve Komşuluk Yatırım Fonu olmak üzere iki öncelikli finansmana odaklanmaktadır. Bu kapsamda, Afrika'ya ve Komşuluk Politikası'na 1,3 milyar Euro fon sağlanmıştır (European Commission, 2018: 5). Zira AB,

Manners'ın normatif ve minör değerler arasında kategorize ettiği sürdürülebilir kalkınma konusunda sağladığı teşvik fonları vesilesiyle norm aktarımı sağlanmasına önem vermektedir (European Commission, 2018: 5).

AB'nin normatif gücünü destekleyecek bir diğer değer aktarımına sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda desteklenen projelerin %80'inden fazlasının Sahra-altı Afrika'nın en az gelişmiş ülkelerine ayrılması örnek gösterilebilir (European Commission, 2017: 5). Ayrıca Birlik, ortak ülkeler ve özel sektördeki yatırım ortamına yönelik yapılandırılmış diyalog platformları olarak Afrika için Sürdürülebilir İş Dünyası (Sustainable Business for Africa-SB4A) ve Doğu Komşuluğu için Yapısal Reform Aracı'nı (Structural Reform Facility for Eastern Neighbourhood) yürütmektedir (European Commission, 2017: 5). Bu yolla, piyasa aksaklıklarının giderilmesi, daha inovatif üretime erişilmesi konularında özel sektörün desteklenmesi, yeni istihdam alanlarının yaratılması, girişimcilik konusunda ekonomik fırsatların sunulması, çevre dostu ve içerici büyümenin teşvik edilmesi, hukukun üstünlüğüne, iyi yönetişime ve insan haklarına odaklanması, doğal kaynaklara erişilmesi ve bu kaynakların kullanımında yaşanan problemlerin ortadan kaldırılması konularında kapsamlı bir ortaklık anlayışı oluşturulmuştur (European Commission, 2017: 5). Dolayısıyla, AB'nin daha az gelişmiş bölgelerde yatırım yoluyla geliştirmeye çalıştığı kapsamlı sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ve norm aktarımı, ticaret politikası ile yakın ilişki içerisinde yürütülmektedir.

AB ile Orta Amerika ülkeleri⁵ arasında 2012'de imzalanan ortaklık anlaşması da ticaret ve sürdürülebilir kalkınma arasında sıkı bağ kurmuştur. Sürdürülebilir kalkınmayla ilgili olarak anlaşma, çevre ve işgücü haklarıyla ilgili temel uluslararası sözleşmelerin imzalanmasını teşvik etmekle birlikte, sürdürülebilir kalkınmaya dair verilen taahhütlerin izlenmesi, uygulanması ve prosedürel yayılmanın gayet somutlaşmış bir biçimi denebilecek ortak bir "Ticaret ve Sürdürülebilir Kalkınma Kurulu" oluşturulmasını öngörmüştür (Poletti ve Sicurelli, 2018: 51). Benzer bir kurumsal yapı ve benzer sürdürülebilir kalkınma maddeleri AB ve And Milletler Topluluğu arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmasında⁶ da mevcuttur. Cotonou Anlaşması'nda sürdürülebilir kalkınma, Afrika ve Karayip ülkeleriyle yaratılan ortaklığın en kapsayıcı hedefi olarak tasarlanmış ve Cotonou kapsamında 15 Karayip devleti adına müzakere eden Cariforum'un hırslı bir ticaret anlaşması imzalama hevesi sayesinde "sürdürülebilir kalkınmaya dair AB STA'larına dâhil edilmiş en bağlayıcı normlar" kabul edilmiştir (Poletti ve Sicurelli, 2018: 84-85).

⁵ Panama, Costa Rica, Guatemala, Honduras, Nikaragua ve El Salvador.

⁶ Anlaşma ilk olarak AB ve Kolombiya-Peru ikilisi arasında imzalanmış, anlaşmaya daha sonra Ekvator da katılmıştır. 2020 itibarıyla katılmayan tek And Milletler Topluluğu üyesi Bolivya'dır (European Commission, 2020g).

Cariforum'la yapılan anlaşmada taraflar sürdürülebilir kalkınma ve işgücü standartları gibi konularda bir danışma ve izleme süreci üzerinde de anlaşmışlardır: 195. madde ile “taraflar anlaşmanın düzgün iş ve sürdürülebilir kalkınmanın diğer alanlarında işleyişini izlemek ve değerlendirmenin” önemini tanımaktadırlar (European Union, 2008). Aynı maddeye göre taraflar söz konusu amaçla birbirlerine ya da Cariforum-AB Danışma Kurulu'na danışabilirler, ILO'dan tavsiye isteyebilirler, mesele çözülmezse bir Uzmanlar Komitesi'ni inceleme için toplayabilirler. Cariforum'la yapılan anlaşma, sürdürülebilir kalkınma alanında anlaşmazlık çözümü mekanizması ortaya koyan tek tercihli ticaret anlaşması olmasına rağmen, tarafların bu alandaki standartları ihlal etmeleri durumunda ticari ayrıcalıkların ya da finansal iş birliğinin durdurulmasını öngörmemektedir (Poletti ve Sicurelli, 2018: 75). AB Karayip ülkelerinde elde ettiği başarıyı Afrika'da tekrarlayamamıştır. Afrika ülkeleri Cariforum anlaşmasındaki benzer bağlayıcı sürdürülebilir kalkınma maddeleri kabul etmeyi reddetmişlerdir ki, bunun sebeplerinden biri Çin'in Afrika'da artan rolüdür (Poletti ve Sicurelli, 2018: 89).

AB'nin sürdürülebilir kalkınma ayağını entegre ettiği örneklerden bir diğeri 2015 yılında resmi olarak onaylanan AB-Güney Kore STA'sıdır. Bu anlaşma, Güney Kore'deki ticaret ve yatırım politikalarının çevrenin ve işçilerin korunmasını içerecek şekilde etkili şekilde yürütülmesi gerektiğine vurgu yaparak, aksi takdirde AB-Güney Kore ticari ve yatırım ilişkilerinin bundan olumsuz etkilenebileceğine vurgu yapmaktadır (Lawrence, 2020: 40). Söz konusu anlaşma prosedürel bir yayılmanın sağlanabileceği çevresel ve sosyal meseleler konularında danışma kurullarının kurulması ve sivil toplum forumlarının oluşturulması yönünde maddeler de içermektedir. İlgili danışma kurullarının ise işçi-işveren ve çevre ile ilişkili sivil toplum örgütlerine mensup bağımsız temsilcilerden oluşturularak yılda bir defa olmak üzere düzenlenecek sivil toplum forumu şemsiyesi altında STA'nın sürdürülebilir kalkınma bölümünün uygulanması ile ilgili katkı sunacakları belirtilmektedir (Lawrence, 2020: 41).

Avrupa Birliği'nin Dış Ticaret Stratejisinde Normatif Yaklaşımın Sınırları

En az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ticari serbestleşme yolunu seçmesi ve nihayetinde küresel ticaret sistemiyle bütünleşmesi GTS tipi politikaların amaçlarındandır. Ancak ABD'nin GTS programlarını inceleyen bir çalışmaya göre, GTS programı dâhilinde bulunmak ülkenin serbestleştirme politikalarını benimseme ihtimalini düşürmekte ve ihracat ayrıcalıkları serbestleşmeye karşı direnme eğilimini artırmaktadır (Özden ve Reinhard, 2005: 20). Bu noktada, Avrupa Birliği bağlamının dışında da GTS politikalarının etkinliği ve amaçlarını gerçekleştirebilme yeteneğinin ve bu

anlamda sağlanan normatif değerlerin yayılmasının tartışmalı olduğunu söylemekte fayda vardır.

AB'nin GTS politikaları gayet kontrollü ve maliyetleri minimize edilmiş politikalardır. Getirilen “terfi sistemiyle”, GTS yararlanıcısı ülkenin gelir düzeyi arttığına, ya da bir sektörde yaptığı ihracat belli kıstasları aştığında söz konusu ülke tamamen ya da kısmen GTS dışına itilmektedir. 2012’de gerçekleştirilen reformla yararlanıcı olma kriterleri sıkılaştırılmış, GTS yararlanıcılarından küresel rekabet gücü elde ettiği addedilen bazı ülkeler çıkarılmış ve toplam yararlanıcı sayısı 178’den 92’ye düşürülmüştür (European Commission, 2015c: 7). GTS’den hangi ülkelerin yararlanacağına dair kriterler ve sektörel terfi sistemi, Komisyon’un açıklamasına göre, daha yoksul ve en çok ihtiyacı olan ekonomilere fayda sağlamak amacıyla değiştirilmiştir. Zira bu değişikliklerden önce GTS, en az gelişmiş ve muhtaç ekonomilerden çok yükselen ekonomilere fayda sağlamaktaydı (European Commission, 2011: 4-10). Aslında GTS’deki reformlar, Küresel Avrupa stratejisinde yer alan rekabetçilik, yeni pazarlara açılma amacı ve Asya vurgusuyla uyumludur. Reformların en çok olumsuz etkilediği, GTS ayrıcalıkları kısıtlanacak ülkeler, aynı zamanda AB’nin serbest ticaret anlaşması müzakere ettiği ya da etmeyi düşündüğü ülkelerdi (Siles-Brügge, 2014: 54). Bu durumda GTS reformları az gelişmiş ülkelerde sürdürülebilir kalkınma ve yoksullukla mücadeleyi teşvik etmekten ziyade, AB’nin STA müzakerelerinde elini güçlendiren bir unsur olarak kullandığı ve nihayetinde AB’nin bu ülkelerin önemli bir kısmıyla karşılıklı taviz temelinde bir ticari ilişki kurma amacında olduğunu göstergesi olarak da ortaya çıkabilmektedir.

Örneğin GTS reformu sebebiyle Tayland ayrıcalıklarını kaybetmek üzereyken, AB’nin Bangkok büyükelçisi Tayland’a geniş kapsamlı bir STA müzakeresine başlamayı teklif etmiştir (The Nation Thailand, 2012). Ayrıca AB ihracatçılarının ekonomik isteklerinin de GTS politikalarına önemli ölçüde yansımaları, AB’yi tam anlamıyla normatif bir ticari güç olarak tanımlamayı zorlaştırmaktadır. Çeşitli paydaş toplantılarında AB’nin ihracatçı grupları, GTS’nin ikili ve çok taraflı ticaret müzakerelerinde Birliğin pazarlık gücünü olumsuz etkilediğini, GTS faydalanıcılığı için kriterlerin sıkılaştırılması gerektiğini ifade etmişler ve nihayetinde bu istekler AB’nin tekliflerine yansımıştır (Siles-Brügge, 2014: 56).

AB’nin GTS ve koşulluluk politikası yarattığı etkiler yönünde de eleştirilmektedir. Örneğin, Myanmar ve Beyaz Rusya’nın GTS ayrıcalıklarının iptali, bu ülkelerin ticaret akımlarında ciddi bir etki yaratmamış ve tersine söz konusu iki ekonomi Çin ve Rusya ile ilişkileri sayesinde ticarete istikrarlı bir artış yaşamıştır (Zhou ve Cuyvers, 2011: 78). Dahası, ayrıcalıkların kaldırılma sebebi olan zorla çalıştırılma ve toplanma, sendikalaşma özgürlüğü gibi işgücü standartlarında da olumlu bir gelişme yaşanmamıştır (Zhou ve Cuyvers, 2011:

77). Yaptırımların uzun vadede etkisinin sınırlı, kısa vadede ise istenenin tersi etki yaratabileceği görülmektedir. Myanmar'a karşı uygulanan yaptırımlar, bu tip politikaların içsel bir çelişki barındırdığına dair bir örnek sunmaktadır: GTS ayrıcalıklarının iptali, ticaret hadlerini olumsuzlaştırarak ülkedeki genel ekonomik durumu kötüleştirebilmekte, neticede yaptırımlar daha kötü işgücü standartları ve insan hakları düzeyiyle sonuçlanabilmektedir (Sykes, 2006: 80-89). Ayrıca, GTS yararlanıcısı ülkelerde otoriter ya da otoriter eğilimli yönetimler söz konusu olduğunda, o ülkenin ihracatçılarına yaptırımların nüfuz etmesi yoluyla, ülke yönetimini daha iyi politikalar benimsemeye itmek, etkililik ve etik politika uygulamaları yönünden eleştirilere açık bir hale gelmektedir. Söz konusu ülkenin potansiyel ihracatçıları otoriter yönetimlerin subjektif bir yöntemle önceliklendirdiği ve kamu kaynaklarıyla zenginleşen bir kesim olabileceği gibi, rekabet imkânı arayan ve nihayetinde söz konusu ülkenin demokratikleşmesinde rol oynayabilecek orta kesimi temsil eden küçük ve orta ölçekli işletmeler de olabilir.

Başka bir eleştiri konusu uluslararası standartları değerlendirmenin, üzerinde uzlaşmış objektif kriterlere bağlı olmamasının, bu standartları değerlendiren tarafa siyasi değerlendirmeleri işin içine katma imkânı vermesidir. Nitekim AB'nin, genelleştirilmiş tercihleri ve diğer ticaret politikası değerlendirmeleri, jeopolitik, politik, güvenlik dinamikleri ve yaptırımın uygulanacağı ülkenin ekonomik önemi, bölgesel bağlamı, söz konusu ülkeyle iş birliği düzeyi gibi pek çok diğer endişeleri de içermektedir (Zhou ve Cuyvers, 2011: 77). Yani bir ülkeyi değerler ve koşulluluk bağlamında cezalandırmak ya da ödüllendirmek, ekonomik ve siyasi açıdan maliyetlerine ve uygulanabilirliğine göre değişebilmektedir.

AB'nin birtakım değerleri serbest ticaret anlaşmalarıyla teşvik etme çabaları bazen ortakları tarafından "tepeden bakan" bir tavır olarak görülebilmektedir. AB, Hindistan ile gerçekleştirdiği serbest ticaret anlaşması müzakerelerinde, temel işgücü standartları dâhil olmak üzere insan hakları hakkında bazı maddeler teklif etmiştir. Hindistan, Hint anayasasının zaten işçi haklarını kapsadığı ve AB'nin bu yaklaşımıyla zengin demokrasi geleneği olan Hindistan'ı küçümsediği gerekçesiyle tekliflere şiddetli bir biçimde karşı çıkmıştır (Orbie ve Khorana, 2015: 261). AB teklifleri Hindistan'daki yerli aktörler tarafından hem ekonomik çıkarlar hem de egemenlik açısından sorunlu addedilmiştir. Hindistan, ileride ülkeyi yeni sosyal standartları benimsemeye zorlayabileceği ve dolayısıyla egemenlik hakları açısından problemli olduğu endişesiyle teklifleri reddetmiş; AB'nin işgücü standartlarına dair tekliflerinin korumacı güdülerle oluşturulduğunu düşünen Hint iş çevreleri de ülkenin emek yoğun ihracat sektörlerine yıkıcı etkisi olabileceği gerekçesiyle söz konusu tekliflere soğuk bakmıştır (Orbie ve Khorana, 2015: 261).

Kamu alımları gibi pek çok konuda AB'nin ticari çıkarlarının gelişmekte olan ülkelerinkinden ayrıldığı Doha Turu'nda da gözlenmiştir. AB Doha Turu'nda Singapur meselelerini (yatırım, rekabet politikası, kamu alımları, ticaret kolaylaştırması) çok taraflı serbestleşme gündemine dâhil etmek isterken, gelişmekte olan ülkeler çoğunlukla bu tavrın karşısında durmuştur. AB, Singapur meselelerini kalkınmaya yardımcı görmüş ancak gelişmekte olan ülkelerin önemli çoğunluğu ise Hindistan liderliğinde, bu konuların kalkınma çabalarını olumsuz etkileyeceğini ve milli politika alanını daraltacağını savunmuştur (Ahnliid ve Elgström, 2014: 81). Kamu alımları özellikle gelişmekte olan ülkelerin taahhütlerinin sınırlı kaldığı bir alandır ve Dünya Ticaret Örgütü platformunda Kamu Alımları Anlaşması ile düzenlenmiştir. AB bu meseleleri gelişmekte olan ülkelerle müzakere ettiği serbest ticaret anlaşmalarında da ısrarla gündeme getirmektedir. AB, Hindistan ile serbest ticaret anlaşması müzakerelerinde kamu alımlarının anlaşmaya dâhil edilmesini olmazsa olmaz olarak görmüş ve bu alanda taahhütleri içermeyen bir anlaşmayı "tahayyül edemeyeceğini" ifade etmiştir (Orbie ve Khorana, 2015: 258). Kamu alımlarının yanı sıra, fikri ve sınai mülkiyet standartları ve tarım gibi pek çok konuda AB'nin tutumu gelişmekte olan ülkelerin kısa ve orta vadeli ekonomik çıkarlarıyla uyumsuz olarak nitelendirilmektedir.

Küresel ticarete AB, demokrasi, insan hakları, çevre ve işçi standartları, sürdürülebilir kalkınma, devlet teşebbüsleri konularında Çin gibi yükselen aktörlerle bir norm çatışması yaşamaktadır. Özellikle sürdürülebilir kalkınma konusunda yüksek standartlı ve bağlayıcı maddeleri Afrika ülkelerine kabul ettirememesi sebeplerinden biri Çin'in bu ülkelerle AB'den önce bir dizi, neredeyse salt ekonomik fayda odaklı ve ortaklarına normlar ihraç etmeye çalışmayan anlaşmalar imzalamasıdır. AB ile müzakerelerde yer alan Senegal Cumhurbaşkanı, Afrika'nın Çin'in "daha pragmatik" olan tavrına daha açık olduğunu ifade etmiştir (Poletti ve Sicurelli, 2018: 89). Çin, devlet teşebbüsleri, rekabet politikası, fikri ve sınai mülkiyet hakları, demokrasi ve insan hakları gibi konuların ticaret anlaşmaları aracılığıyla uluslararasılaşmasına ve bu konularda yüksek Batı standartlarının kabulüne temkinli yaklaşmaktadır. Bu sebeple "Pekin konsensüsü" denebilecek karşılıklı ekonomik çıkar ve egemenlik haklarına saygı temelinde bir ticari ilişki yaklaşımı benimsemektedir (Kincal ve Utkulu, 2018: 338). Bahsedildiği üzere, pek çok aktör için bu yaklaşım siyasi olarak daha kabul edilebilir bulunmaktadır. AB benzer bir sınırı, koşulluluk politikası ve finansal yardım bağlamında Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerinde keşfetmiştir. ABD'nin ve Körfez ülkelerinin reel çıkar ilişkilerine dayanarak doğrudan yaptığı yüklü finansal yardımlara karşın, AB'nin mali destekleri "çok daha fazla ön koşullara, prosedürlere ve değerlendirme süreçlerine bağlandığı için tepki çekmektedir" (Balkır, 2018: 325).

AB ve normatif güç hakkında alan yazınında çoğunlukla çıkarlar ve normlar birbirine karşı konumlandırılarak tahlil yapılmıştır. Storey'e (2006: 334) göre bu sahte bir "ikili karşıtlıktır", zira normların çıkarlardan elde edilmesi, norm ile çıkarın iç içe geçmesi ve normların stratejik amaç ve işlevler için kullanılması da mümkündür. Bazı kritiklere göre ise AB'nin değer ve standartlara atıf yapan politika çerçevesini aslında çıkarlarını örten, haklı çıkararı ve meşrulaştıran bir koruyucu kuşak gibi görmek de mümkündür (Langan, 2012: 253).

Sonuç

Birliğin barış, demokrasi, özgürlük, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı ilkelerinden hareketle inşa ettiği normatif değerleri hem kurucu antlaşmalarla hem de benimsenen ticaret stratejileriyle aşamalı bir şekilde AB'nin küresel ticaret politikasına nüfuz etmiştir. Günümüzde "Herkes için Ticaret" stratejisi AB'nin üçüncü ülkelerle yürüttüğü ekonomik ilişkilerinin çerçevesini oluşturmakta ve normatif değerlerin yayılması anlayışına temel bir örnek sunmaktadır. Bu anlamda, üçüncü ülkelerle imzalanan ticaret anlaşmalarının özünde yatan koşulluluk mekanizması, zorlayıcı olmaktan öte ikna edici bir çerçeveye işaret etmektedir. AB'nin dış ilişkilerinin altında sınıflandırılan dış ticaret politikası ayrıca Lizbon Antlaşması'nda belirlenen yasal dayanak uyarınca, temel ilkeler, değerler ve normlar ile bütünleşen kapsamlı bir gündemi kapsamaktadır.

Birliğin üçüncü ülkeler için geliştirdiği kalkınma programları, ticaret stratejisinin altında yer almakla birlikte, kapsamlı ve normatif bir özelliğe sahiptir. Piyasaların bütünleşmesi, ticaretin önündeki engellerin kaldırılması anlayışının tek başına yer ettiği bir ticaret stratejisinden ziyade Birlik, az gelişmiş ülkelerin dünya pazarından pay alabilmesi ve yönetim anlamında gelişme göstermesi bakış açısıyla hareket etmektedir. Bu doğrultuda, imzalanan ve normatif değerler açısından prosedürel yayılmaya yol açabilecek ticaret anlaşmaları ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre kategorize edilmekte ve üçüncü ülkelerle ticari ilişkilerin geliştirilmesinde farklılaştırılmış iş birlikleri öngörülmektedir. Akdedilen ticaret anlaşmalarında yürütülen koşulluluk mekanizması normatif değerlere bağlı bir düzeyde ilerlemektedir. Bu doğrultuda, ikna edilmenin ön planda olduğu bu ticaret stratejisi ile üçüncü ülkelerle imzalanan tercihli ticaret anlaşmaları insan hakları ve demokratik normların karşılanması ile ilişkilendirilmektedir. Birlik, insan hakları ve demokratik standartlar konusunda ihlaller gerçekleştiren ülkelerle ticari iş birliğini askıya alabilmekte ve iş birliği anlayışını yeniden düzenleyebilmektedir.

Birliğin küresel rolünün güçlü olduğu ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına entegre edilen bir diğer unsur olarak, çevre dostu ekonomilerin

desteklenmesi ve işçi haklarının karşılanması anlayışı da ticaret stratejisinde normatif nitelik taşıyan ve uluslararası anlamda ilham veren girişimlendendir. Birliğin üçüncü ülkelerle geliştirdiği ve normların prosedürel yayılması açısından örnek teşkil eden ticaret anlaşmalarında ve iş birliklerinde çevre standartlarının geliştirilmesi ve desteklenmesi konusunu sürdürülebilir kalkınma altında desteklemesi oldukça önemlidir. Bunun yanında, küresel ekonomik işleyişte, sosyal bir nitelik taşıyan işçi haklarının geliştirilmesine üçüncü ülkelerle yürüttüğü ticari iş birliklerinde yer vermesi oldukça önemlidir. Ayrıca, az gelişmiş ülkelerin gelişimine katkıda bulunması anlamında yürütülen finansman araçları ve GTS, Birliğin sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile uyumlu bir çerçeve çizerek, normatif yaklaşımı desteklemektedir.

Birliğin normatif yaklaşımının üçüncü ülkelere nüfuz etmesi, tek taraflı bir eylem olmamakla birlikte, partnerlerin reformların gerçekleştirilmesi konusundaki istekliliğine bağlı iki taraflı katılım sürecine işaret etmektedir. Literatürde, Birliğin normatif söyleminin uygulamada başarısız bulunduğu ülke örnekleri ve grupları üzerinden analizler yapılsa da partner ülkelerin geleneksel yönetim şekilleri, ulusal sistemleri, siyasi yapıları ve sosyo-kültürel durumlarının koşulluluk mekanizmasının işletilmesi konusunda belirleyici faktörler olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla, partner ülkelerin kapasite geliştirme yönünde çabalarının yetersiz düzeyde seyretmesinin Birliğin normatif gücünün yayılmasını etkisiz hale getirebileceğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu anlamda, Birliğin küresel ticaret politikası açısından kapsamlı bir gündemi uygulaması ve normatif yaklaşımının bu gündeme entegre edilmesi, uluslararası anlamda bir aktörlük örneği sunmaktadır. Küresel ticaret politikasının birçok dala ayrılarak sürdürülebilir kalkınma alanında da ilham veren girişimlere kaynaklık etmesi, Birliğin yönetim ve politika yapımı anlamında normatif yaklaşımını sürdüren uluslararası bir aktör olduğu varsayımını desteklemektedir.

Diğer yandan AB'yi tam anlamıyla normatif bir ticari güç olarak tanımlamak bazı ülke örnekleri ile olan ilişkileri hesaba katıldığında mümkün gözükmemektedir. Bu durum özellikle Tayland gibi bazı ülkelerin GTS ayrıcalıklarını kaybettiği GTS reformunda gözlenmektedir. AB'nin ticaret politikası çoğunlukla ekonomik, jeopolitik ve stratejik çıkarlarıyla açıklanabilir de bazı eylem ve politika motivasyonları da normatif güç konseptine uymaktadır. Değerler ve çıkarlar arasındaki denge, tutarlı olmayan bir biçimde değişmektedir. Bu noktada, değer vurgusunun niteliği ve şiddeti hem bahsedilen üç stratejinin retoriğinde hem de politika uygulamalarında tutarlı olmayan farklılıklar gösterebilmektedir.

Kaynakça:

- Abdelal, R. ve Meunier, S. (2010) “Managed Globalization: Doctrine, Practice and Promise”, *Journal of European Public Policy*, 17(3): 350-67.
- Aksoy, M. ve Uğur, Ö. (2016) “Avrupa Birliği'nin Dış Politikadaki Aktörlüğüne Etki Eden Güç Unsurları: Sivil Güç, Askeri Güç ve Normatif Güç”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (1): 213-27.
- Avrupa Birliği Başkanlığı (2011) “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma”, <<https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>>, (6 Aralık 2020).
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu (2013) “AB'nin Arap Baharı'na Yanıtı: İki Yıldan Sonra Durum”, 18 Şubat, <<https://www.avrupa.info.tr/tr/eas-news/abnin-arap-baharina-yaniti-iki-yildan-sonra-durum-6246>>, (04 Ocak 2019).
- Akyüz Y., William Milberg W. ve Wade R. (2006) “Great Controversies: Developing Countries and the Collapse of the Doha Round: A Forum”, *Challenge*, 49(6): 6-19.
- Balkır, C. (2018) “Mare Nostrum'dan Avrupa Akdeniz Ortaklığına: Olmayacak Duaya Amin Demek”, içinde S. Baykal, S. Akgül Açıkmeşe, B. Akçay, Ç. Erhan (der.), *ATAUM 30. Yıl Armağanı -Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri*, (Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları), ss. 299-36.
- Bungenberg, M. (2010) “Going Global? The EU Common Commercial Policy After Lisbon”, içinde C. H. Jörg ve P. Terhechte (der.), *European Yearbook of International Economic Law*, (Springer), ss. 123-51.
- Burton, Emilie M. H. (2009) *Forced to be Good: Why Trade Agreements Boost Human Rights*, (Cornell University Press).
- Dimopoulos, A. (2008) “The Common Commercial Policy After Lisbon: Establishing Parallelism Between Internal and External Economic Relations?”, *Croatian Yearbook of European Law*, (4): 102-29.
- European Commission (2020a) “EU Approach to Sustainable Development”, <https://ec.europa.eu/info/strategy/international-strategies/global-topics/sustainable-development-goals/eu-approach-sustainable-development_en#the-global-framework>, (2 Kasım 2020).
- European Commission (2020b) “ACP-The Cotonou Agreement”, <https://ec.europa.eu/europeaid/regions/african-caribbean-and-pacific-acp-region/cotonou-agreement_en>, (2 Kasım 2020).
- European Commission (2020c) “GSP+”, <<http://trade.ec.europa.eu/tradehelp/gsp>>, (2 Kasım 2020).

- European Commission (2020d) “Generalised Scheme of Preferences (GSP)”, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/development/generalised-scheme-of-preferences/index_en.htm>, (2 Kasım 2020).
- European Commission (2020e) “Trade/Human Rights: Commission Decides to Partially Withdraw Cambodia's Preferential Access to the EU Market”, 12 Şubat, <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_229>, (10 Mart 2020).
- European Commission (2020f) “EU Sustainable Development Strategy”, <http://ec.europa.eu/environment/sustainable-development/strategy/index_en.htm>, (2 Kasım 2020).
- European Commission (2020g) “Countries and Regions”, <<https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/andean-community/>>, (20 Aralık 2020).
- European Commission (2018) “External Investment Plan 2017 Operational Report: The European Fund for Sustainable Development”, <https://ec.europa.eu/eu-external-investment-plan/sites/devco-eip/files/documents/efds-report_en.pdf>, (2 Kasım 2020).
- European Commission (2015a) “Trade for All: European Commission Presents New Trade and Investment Strategy”, 14 Ekim, <<http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1381>>, (2 Kasım 2020).
- European Commission (2015b) “Trade for All: Towards a more Responsible Trade and Investment Policy”, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/october/tradoc_153846.pdf>, (2 Kasım 2020).
- European Commission (2015c) “The EU’s Generalised Scheme of Preferences (GSP)”, <https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/august/tradoc_153732.pdf>, (20 Aralık 2020).
- European Commission (2012) “GSP Factsheet”, Aralık, <https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/december/tradoc_150164.pdf>, (2 Kasım 2020).
- European Commission (2011) “Commission Staff Working Paper: Impact Assessment, Accompanying the Document for a Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Applying a Scheme of Generalised Tariff Preferences”, 10 Mayıs, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52011SC0536>>, (3 Mart 2020).
- European Commission (2006) “Global Europe: Competing in the World”, 4 Ekim, <<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0567:FIN:en:PDF>>, (2 Kasım 2020).
- European Council (2020) “EU Trade Agreements”, 26 Kasım, <<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/trade-policy/trade-agreements/>>, (2 Kasım 2020).

- European Parliament (2014). “The Cotonou Agreement”, <https://www.europarl.europa.eu/intcoop/acp/03_01/pdf/mn3012634_en.pdf>, (2 Kasım 2020).
- European Union (2020) “Goals and Values of the EU”, <https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_en>, (5 Kasım 2020).
- European Union (2012), “Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union”, *Official Journal of the European Union*, C326/1, Volume 55, 26 Ekim 2012.
- European Union (2008). “Economic Partnership Agreement between the CARIFORUM States and the European Community and its Member States”, 30 Ekim, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A22008A1030%2801%29>>, (2 Kasım 2020).
- European Union (2006) “Global Europe: Competing in the World: A Contribution to the EU's Growth and Jobs Strategy”, 4 Ekim, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52006DC0567>>, (2 Kasım 2020).
- European Union (1997) “Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts”, 10 Kasım, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997D/TXT&from=EN>>, (2 Kasım 2020).
- European Union (1992) “Treaty on European Union”. <https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf>, (5 Kasım 2020).
- Eylemer, S. (2010) “Avrupalılaşıma Sürecinde Siyasi Koşulluluk ve Elitler: Türkiye Örneği” yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İzmir.
- Falkner, R. (2007) “The Political Economy of ‘Normative Power’ Europe: EU Environmental Leadership in International Biotechnology Regulation”, *Journal of European Public Policy*, 14 (4): 507-26.
- Garcia, M. (2013) “From Idealism to Realism? EU Preferential Trade Agreement Policy”, *Journal of Contemporary European Research*, 9 (4): 521-41.
- Hornig, D. (2003) The Human Rights Clause in the European Union’s External Trade and Development Agreements, *European Law Journal*, 9 (5): 677–701.
- Hyde-Price, A. (2006) “‘Normative’ Power Europe: A Realist Critique”, *Journal of European Public Policy*, 13 (2): 217-34, DOI: 10.1080/13501760500451634.

- Jacoby, W. ve Meunier, S. (2010) "Europe and the Management of Globalization", *Journal of European Public Policy*, 17(3): 299-17.
- Kıncal, A. (2018) Müzakere Edilen Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTYO) Anlaşması'nın Türkiye'nin Ticaretine Olası Etkileri, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İzmir.
- Kıncal, A. ve Utkulu, U. (2018) "The Political Economy of the Mega-Regional Trade Agreements and the Future of the Global Trading System", içinde B. Tunçsiper ve F. Sayın (der.) *Critical Debates in Social Sciences*, (London: Frontpage Publications). ss. 320-42.
- Langan, M. (2012) "Normative Power Europe and the Moral Economy of Africa-EU Ties: A Conceptual Reorientation of 'Normative Power'". *New Political Economy*, 17 (3): 243-70.
- Manners, I. (2013) "Assessing the Decennial, Reassessing the Global: Understanding European Union Normative Power in Global Politics", *Cooperation and Conflict*, 48 (2): 304-29, DOI: 10.1177/0010836713485389.
- Manners, I. (2006) "Normative Power Europe Reconsidered: Beyond the Crossroads", *Journal of European Public Policy*, 13(2): 182-99.
- Manners, I. (2002) "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, 40 (2): 235-58.
- Manners, I. (2001) "The Normative Power Europe: The International Role of the EU", Konferans Bildirisi, European Community Studies Association Biennial Conference, Madison, Wisconsin, United States of America, <http://aei.pitt.edu/7263/1/002188_1.PDF>, (2 Kasım 2020).
- Meissner, K. L. ve McKenzie, L. (2019) "The Paradox of Human Rights Conditionality in EU Trade Policy: When Strategic Interests Drive Policy Outcomes" *Journal of European Public Policy*, 26 (9): 1273-91, DOI:10.1080/13501763.2018.1526203.
- Meunier S. (2007) "Managing Globalization? The EU in International Trade Negotiations", *Journal of Common Market Studies*, 45 (4): 905-26.
- Meunier S. (2003) "Trade Policy and Political Legitimacy in the European Union", *Comparative European Politics*, 2003 (1): 67-90.
- Orbie, J. ve Martens, D. (2016) "EU Trade Policy and Developing Countries: Towards A More Ethical Agenda?". *Collecion Monografias CIDOB*, <<https://biblio.ugent.be/publication/8517221>> (2 Kasım 2020).
- Orbie, J. ve Sangeeta K. (2015) "Normative versus Market Power Europe? The EU-India Trade Agreement," *Asia Europe Journal*, 13(3): 253-64.

- Özden, Ç. ve Reinhard, E. (2005) "The Perversity of Preferences: GSP and Developing Country Trade Policies, 1976-2000", *Journal of Development Economics*, 78 (1): 1-21.
- Özer, Y. (2012) "The European As A Civilian Power: The Case of EU's Trade Policy". *Marmara Journal of European Studies*, 20 (2): 64-94.
- Poletti, A. ve Sicurelli D. (2018) *The Political Economy of Normative Trade Power Europe*, (Palgrave MacMillan).
- Rodrik D. (2018) "What Do Trade Agreements Really Do?", *Journal of Economic Perspectives*, 32(2): 73-90.
- Siles-Brügge, G. (2014) "EU Trade and Development Policy Beyond the ACP: Subordinating Developmental to Commercial Imperatives in the Reform of GSP", *Contemporary Politics*, 20 (1): 49-62, DOI: 10.1080/13569775.2014.881604, 2014: 49-62.
- Storey, A. (2006) "Normative Power Europe? Economic Partnership Agreements and Africa". *Journal of Contemporary African Studies*, 24 (3): 331-46.
- Sykes, Alan O. (2006) "International Trade and Human Rights: An Economic Perspective", *International Trade and Human Rights: Foundations and Conceptual Issues*, eds. Frederick M. Abbott, Christine Breining-Kaufmann & Thomas Cottier (Ann Arbor: University of Michigan Press).
- Szymanski, M. ve Smith M. E. (2005) "Coherence and Conditionality in European Foreign Policy: Negotiating the EU-Mexico Global Agreement", *Journal of Common Market Studies*, 43 (1): 171-92.
- The Nation Thailand (2012) "In View of GSP Reform, EU Pushes for Trade Talks", 19 Ocak, <<https://www.nationthailand.com/business/30174105>>, (03.03.2020).
- Treaty Establishing the European Economic Community (1957), <https://www.cvce.eu/en/obj/treaty_establishing_the_european_economic_community_rome_25_march_1957-en-cca6ba28-0bf3-4ce6-8a76-6b0b3252696e.html>, (2 Kasım 2020).
- United Nations (2020) "Sustainable Development Goals", <<https://sdgs.un.org/goals>>, (2 Kasım 2020).
- United Nations Conference on Trade and Development (2020) "Generalized System of Preferences", <<https://unctad.org/en/Pages/DITC/GSP/Generalized-System-of-Preferences.aspx>>, (2 Kasım 2020).
- Youngs, R. (2004) "Normative Dynamics and Strategic Interests in the EU's External Identity", *Journal of Common Market Studies*, 42 (2): 415-435, DOI: 10.1111/j.1468-5965.2004.00494.
- Zhou, W. ve Cuyvers, L. (2011) "Linking International Trade and Labour Standards: The Effectiveness of Sanctions under the European Union's GSP", *Journal of World Trade*, (1): 63-85.